

Tasavvufî Bir Terim Olarak Te vessül ve Vesîle

Mehmet Necmeddin BARDAKÇI

Yrd. Doç. Dr., S.D.Ü. İlähiyat Fakültesi

Kur'an'da ve hadislerde Allah'a kurbiyeti sağlayan şeyler olarak ifadesini bulan tevessül ve vesîle kavramları, İslâm tasavvuf düşüncesinde karşılaşılan problemlerden biridir. Allah'a yakınlaşmak için salih amellerle, toplumun mânevî önderlerinin vesîle edinilebileceği görüşünü savunanların yanı sıra, kul ile Allah arasına peygamber bile olsa hiç kimsenin giremeyeceğini ifade ederek tevessülü kabul etmeyenler de bulunmaktadır. Her grup kendi düşüncesinin doğruluğunu ispat etmek için deliller getirmekten de geri durmamaktadır.

Sözlükte; vasıta, yakınlık, derece, mertebe, yol, rağbet, kendisiyle istenilen, arzu edilen bir şeye ulaşmaya yarayan şey anlamına gelen tevessül ve vesîle kavramları, Arapça "v-s-l" kök fiilinden türetilmiştir.¹ Vesîle, ilim ve ibadetle Allah'a yaklaşmak, onun rızasını istemek ve kendisiyle başkasına ulaşılan şey şeklinde tarif edilir.² Bununla beraber vesîlenin kıyamet günündeki umûmî şefaât, cenneteki bir yer veya cennetin arşa en yakın bölgesi olduğu rivayet edilir.³ Te vessül de, kendisi ile bir şeye kavuşulan, yakınlık kazanılan, Allah Teâlâ'ya yakınlaşmaya sebep olan şeylerdir.⁴

İlk dönem mutasavvıfları arasında ve tasavvuf klâsiklerinde daha çok ibadet, salih amel ve Allah'a yakınlık olarak anlaşılan tevessülün, pratik hayatta uygulandığı müşahede edilmektedir. Tasavvufun sistemleşip kurumlaştıktan sonra tarikatların ortaya çıktığı VI-VII/XII-XIII. yüzyıllarda, tevessül kavramının ve anla-

1 İsmail b. Hammad el-Cevherî, *Sıbab*, (I-VI), Kahire 1982, c. V, s. 1841; Râğib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, Beyrut tarihsiz, s. 524; İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, (I-VI), Kahire tarihsiz, c. VI, s. 4737; Mütercim Asım Efendi, *Okyanus, Kâmusu'l-Mubît Tercümesi*, İstanbul 1333, c. III, s. 374.

2 Cevherî, *a.g.e.*, c. V, s. 1841; Râğib el-İsfahânî, *a.g.e.*, s. 524; İbn Manzur, *a.g.e.*, c. VI, s. 4737; Seyyid Şerif Cürcânî, *Kitâbu'l-Ta'rifât*, Kahire 1991, s. 280.

3 İbn Manzur, *a.g.e.*, c. VI, s. 4738; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, (I-IV), Beyrut 1969, c. II, s. 52.

4 Cevherî, *a.g.e.*, c. V, s. 1841; Mütercim Asım Efendi, *a.g.e.*, c. III, s. 374.

yişinin yaygın olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu çalışmamızda Kur'ân ve hadislerdeki vesîle anlayışı ile, sûfîlerin konuya yaklaşım tarzlarını, lehteki ve aleyhteki görüşleri verip konunun bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

I. Kur'ân'da Tevessül

Kur'ân-ı Kerimde vesîle kavramı iki âyette geçmektedir. Bunlardan birincisi "Ey iman edenler! Allah'tan korkun ve Ona yaklaşmaya yol arayın"⁵ âyetidir. Bu âyetin tefsirini yapan müfessirler "vesîle"yi Allah'ın rızasını kazanmak, Allah'a yakınlığa sebep olan şeyler, kendisi ile Allah'a yaklaşılacak ibadet ve taatlar ile terk edilen kötü davranışlar olarak yorumlamışlardır.⁶ Fahreddin Râzî (544-604/1149-1246) buna ilâveten şöyle bir açıklama yapar: "Allah'a isyan etmeyin ve O'na taati vesîle edin. Yahudiler babalarının yaptıkları ile övünürlerdi. Siz müminler olarak salih amellerinizle ıftihar edin, daha önceki babalarınızın ve geçmiş atalarınızın şerefi ile övünmeyin."⁷

Şevkânî (1250/1834) vesileyi takvâyı doğrulayan, tasdik eden, kulların Allah'a yaklaşmak için hayırlı, iyi işler yapması ve Allah'a yakınlık olarak değerlendirir.⁸ Bursevî ise; "Nâsûtiyyenin (yaratılmışların) bâkî olan Lâbûtiyye'de (Allah Teâlâ'da) fâni olması, yani yok olmasıdır. Kul vesîle ile varlığın (benliğin) karanlık sıfatlarından kurtulur"⁹ demektedir

Vesîle kelimesini ihtiva eden ikinci âyet ise; "Onların yalvardıkları bu varlıklar, Rablerine vesîle ararlar,"¹⁰ âyetidir. Burada vesîle Allah'a yaklaşmak için, O'na yakınlığından istifade edilmek istenen şey anlamında kullanılmaktadır. Âyetin yorumunda; Hıristiyan ve Yahudiler ile diğer müşriklerin ilâh diye yalvardığı İsa, Meryem, Uzeyr, melek, ve cin gibi mahlukların da Allah'a yakınlık için vesîle aramalarına rağmen, o müşriklerin bunların ilâh olduğunu nasıl düşünebildiği sorgulanmakta, Allah'ın dışında, putları vesîle edinmenin uygun olmadığı ifade edilmektedir.¹¹

5 Mâide suresi, 5/35.

6 Fahreddin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-Gayb*, (I-XXXII), Beyrut 1990, c. XI, s. 173; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ân*, c. II, s. 51; Kadı Beyzâvî, *Envâru'l-Tenzil*, (I-II), İstanbul 1303 h., c. I, s. 336; İ.Hakkı Bursevî, *Rûbu'l-Beyân*, (I-X), İstanbul 1389 h., c. II, s. 387; Muhammed Şevkânî, *Fethu'l-Kadir*, (I-V), Beyrut trz., c. II, s. 38; M.Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (I-IX), İstanbul trz., c. III, s. 234.

7 Râzî, a.g.e., c. XI, s. 172.

8 Şevkânî, a.g.e., c. II, s. 38.

9 Bursevî, a.g.e., c. II, s. 388.

10 İsrâ suresi, 17/57.

11 Râzî, a.g.e., c. XX, ss. 184-186.

II. Hadislerde Tevessül

Kur'ân'da olduğu gibi, Hz. Peygamber'in hadislerinde de tevessül ile ilgili sahih haberler mevcuttur. Kur'ân'da mümkün görülen salih amelle vesileye ek olarak, hadislerde şahısların da vesile olabileceğine yer verilmiştir. Konu ile ilgili hadisleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Abdullah b. Amr'ın ezan okunduktan sonra dinleyenlerin ne söyleyeceğine dair rivayet ettiği hadiste şöyle buyrulur: *"Müezzini işittiğiniz zaman siz de onun söylediklerini tekrar edin. Sonra bana salavat getirin. Kim bana bir salavat-ı şerife gönderirse Allahü Teâlâ da ona on mislisini gönderir. Daba sonra bana vesile isteyin. Zira vesile cennette bir yerdir. Orası Allah'ın kullarından sadece bir kul içindir. O kulun ben olmamı arzu ederim. Kim benim için vesile isterse şefaati ona helâl olur."*¹²

2. Rabbinden rivayet ederek Hz. Peygamber şöyle buyurur: *"Kim benim bir velîme düşmanlık ederse ben de ona harp ilân ederim. Kulum bana farz kıldığım bir şeyle yaklaşırsa, bu bana sevimli gelir. Kulum bana nafîle ibadetlerle ben kendisini sevinceye kadar yaklaşmaya devam eder. Ben kulumu sevince, onun gören gözü, işiten kulağı, tutan eli ve yürüyen ayağı olurum."*¹³

Hadis yorumcuları bu hadislerle ilgili açıklamalarında, vesileyi sözlük anlamına yakın olarak değerlendirmişlerdir. İbn Hacer vesîle; *"kendisiyle büyüğe, yüceye ulaşılan şey; yüce makamlardır"*¹⁴ derken, Aynî *"kendisiyle başkasına ve menzile varılan şeydir"*¹⁵ demektedir. Sübkî, Ebu Davud şerhinde *"vesîle kıyamet günündeki büyük şefaati veya cennetteki bir yerdir ki burası cennetin en yüce makamıdır. Bundan dolayı vesîle diye isimlendirilmiştir"*¹⁶ der. Bu yorumların ışığında vesileyi, Allah'a yakınlığı sağlayan salih ameller ve cennette Hz. Peygamber'e tahsis edilen en üstün makam olarak nitelendirebiliriz.

3. Osman b. Huneyf'in haber verdiğine göre âmâ bir adam Hz. Peygamber'e geldi ve: *"Allah'a dua et de bana şifa versin"* dedi. Rasulullah: *"İstersen dua edeyim, istersen sabret, bu (sabır) senin için daha hayırlıdır"* buyurdu. Adam Hz. Peygamberin dua etmesini isteyince Efendimiz ona güzel bir şekilde abdest almasını, sonra da iki rekat namaz kılmasını ve şöyle dua etmesini emretti: *"Ey Allah'ım! Ben sana rahmet Peygamberin olan Nebi'n ile yöneliyorum. Ya Rasulallah! Rabbime şu ihtiyacımı gidermesi için seninle yöneliyorum. Ya Rabbi!*

12 Buhârî, *El-Câmiu's-Sahib*, İstanbul 1992, Ezan, 8; Müslim, *El-Câmiu's-Sahib*, İstanbul 1992, Salât, 11.

13 Buhârî, *a.g.e.*, Rikak, 38; Krş. Ebu Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya*, (I-X), Beyrut 1988, c. I, s. 5; Ali Müttekî el-Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, Beyrut 1985, c. IX, ss. 289-290.

14 İbn Hacer Askalânî, *Fetbu'l-Bârî Şerhu Sahibi'l-Buhârî*, Beyrut 1993, c. II, s. 300.

15 Bedrüddin Aynî, *Umdetü'l-Kâri Şerhu Sahibi'l-Buhârî*, Beyrut rz., c. V, s. 122.

16 Muhammed Hattâb es-Sübkî, *El-Menbecü'l-Azbü'l-Mevrûd Şerhu Süneni Ebî Davud*, c. IV, s. 194.

*Peygamberini benim hakkımda şefaâtçi kıl.*¹⁷

4. Hz. Peygamber umre için kendisinden izin isteyen Hz. Ömer'e; "Bizi de duadan unutmaya kardeşim" demiştir.¹⁸

5. "Allah Teâlâ sâlib bir müslümanla ehl-i beytten yüz komşusunun belâ ve musibetini giderir."¹⁹

6. "İşlerinizde şaşırduğumuz, bocaladığımız zaman kabir ehlinden yardım isteyiniz."²⁰

7. Hz. Enes'in haber verdiğine göre Ömer b. Hattab zamanında insanlar kuraklık ve kıtlıkla karşılaştıkça Abbas b. Abdül-Muttalib ile yağmur duasına çıktılar. Ömer şöyle dua etti: "Ya Rabbi! Biz Senin Peygamberin ile sana tevessül ederdik ve yağmur yağardı. Şimdi Senin Peygamberinin amcası ile sana tevessül ediyoruz, bize yağmur ver," dedi ve yağmur yağdı.²¹

8. Bir bedevî Peygambere geldi ve; "Ya Rasulallah sana geldik. Açlıktan ötürü çocuklar rabat uyuyamaz oldu, hayvanlar sevinç naraları atamaz hale geldi." dedi ve şu beyti okudu: "Bizim sığınacağımız tek kişi Sensin. İnsanlar Peygamberden başka kime ve nereye sığınsınlar."²²

9. Hz. Ömer, Hz. Abbas hakkında şöyle der: "Rasulullah, Abbas'a oğulunun babasına gösterdiği saygıyı gösterirdi. Ey insanlar! Amcasına gösterdiği saygı konusunda Rasulallah'a uyup, siz de Abbas'a saygı gösterin ve onu Allah'a vesile edinin."²³

10. Mağara hadisi olarak bilinen hadiste Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Sizden evvelki gelip geçen ünmetlerden üç kişilik bir topluluk yürüyüp giderlerken birden kerdilerini bir yağmur yakaladı. Hemen bir mağaraya sığındılar. Akabinde mağaranın çıkışı, büyük bir kaya ile bunların üzerine kapandı. Bunlar birbirlerine:

- Şu mubakkak; vallahi ey şu mağara içinde bulunanlar! Sizi buradan doğruluktan başka birşey kurtaramaz. Onun için sizden her bir kişi doğru söylediğini bildiği bir şeyle Allah'a dua etsin, dediler. Bunlardan birisi:

-Ey Allahım! Katî olarak bilmektesin ki benim ücretli bir işçim vardı, o bana üç sa' ölçeği pirinç karşılığı çalışıyordu. Bu işçi hak ettiği ücreti almadan bırakıp gitti. Ben bu ücret pirincini alıp ekdim ve iyi mabsûl oldu. Onu satıp parasıyla bir sığır satın aldım. Bir müddet sonra o işçi bana gelip ücretini istedi.

17 İbn Mâce, *Sünen*, tahkik: M. Fuad Abdülbâki, 1952, İkâme, 189, hadis no: 1385.

18 Ebu Davud, *Sünen*, Vitr, 23; Tirmizî, *Sünen*, Deavât, 109; İbn Mâce, a.g.e., Menâsik, 5.

19 Hindî, *Kenzü'l-Ummâl*, c. IX, s. 5, hadis no: 24645.

20 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafa*, Beyrut trz., c. I, s. 85. (Hadisin mevzu olabileceği hakkında görüşler vardır.)

21 Buhâri, *Sahih*, İstiskâ, c. 3, s. 2; Şevkânî, *Neylül-Evtâr*, Kahire 1971, c. IV, s. 8.

22 İbn Hacer, *Feybu'l-Bârf*, İstiskâ, c. III, s. 183.

23 Aynı eser, *İstiskâ*, c. III, s. 186.

Ben de ona: *Şu sığırları alıp önüne kat da sür git, dedim. O kişi: benim, senin yanında üç sa' ölçüğü pirinç hakkım var, dedi. Ben yine ona: Şu sığırları al. Zira onlar senin o üç sa' ölçüğü pirincin ücretinden çoğaldular, dedim. İşçi onları sürüp gitti. Ey Allahım, Sen bilmektesin ki, ben bunu senin haşyetinden ötürü böyle yaptım. Onun hatırına bizden şu kayayı aç! diye dua etti. Kaya onların üzerinden biraz açıldı. Diğer biri de:*

-Ya Allah! Şüphesiz Sen bilmektesin ki, benim ibtiyar anamla babam vardı. Ben her gece bunlara koyunlarımın sütünden getirip içirirdim. Bir gece bir engel sebebiyle bunlara süt getirmekte geciktim. Geldiğim de bunlar uyumuşlardı. Ailem ve çocuklarım açlıktan feryat ediyorlardı. Fakat ben, anam ve babam süt içmeden çocuklarıma içiremezdim. Ancak onları uyandırmaya da kıyamadım. Süt tasını bırakayım da onlar uyanınca içsinler de diyemedim. Süt tası elimde sabaha kadar bekleddim. Allahım, Sen bilmektesin ki, ben bunu sırf senin haşyetinden dolayı yaptım. Bizden bu sıkıntıyı gider! dedi.

Akabinde kaya biraz daha açıldı, batta gökyüzünü bile gördüler. Üçüncüsü de:

-Ya Allah! Sen kesin olarak biliyorsun ki, benim bir amca kızım vardı. O bana insanların en sevgilisi idi. Ona sabîp olmak istedim, fakat o benden çekindi. Ancak kendisine yüz dinar getirmemi söyledi. Ben bu yüz altını zar zor kazandım ve kendisine getirip verdim. O da kendini bana teslim etti. Ben o yasağ fiili tam işleyeceğim sırada kız, Allah'tan kork! Yaratıcı kudretin bekâret mübrünü bozma. O mübür ancak bir bakla, yani nikabla açılır, dedi. Bu sözü üzerine ben üstünden kalktım, yüz dinarı da ona bıraktım. Şüphesiz Sen bilmektesin ki, ben bunu ancak Senden korktuğum için böyle yaptım. Bu kaya belâsından bizi kurtar! dedi.

Bu dua biter bitmez Allah Teâlâ mağaranın önünü açtı, onlar da çıkıp gittiler.²⁴

Hız. Peygamberin hadislerinde²⁵ ve Hız. Ömer'in uygulamasında tevessülün çeşitli şekillerine rastlanmaktadır. Bunlardan bir kısmı nafile ibadet ve salih amellerin Allah Teâlâ'ya vesîle kılındığını, bir kısmı da takvâ sahibi zatların Allah'ın rahmet ve bereketine vesîle edildiğini göstermektedir. Hız. Ömer'in Hız. Abbas'ı vesîle edinmesi sahabenin sahabe ile tevessülüne delil olarak zikredilebilir. Bazı sahabilerin Hız. Peygamber'den, Hız. Peygamber'in Hız. Ömer'den "du-

24 Buhâri, *Sabîb*, Büyu', 34.

25 Hadislerin geniş bir değerlendirmesi için bkz.: Muhammed Nasıruddin el-Elbânî, *Tevessül*, çeviren: M. Emin Akın, İstanbul 1995, ss. 62-166; Ali Ataç, *Kelâm ve Tasavvuf Açısından Tevessül*, MÜSBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, ss. 82-99; Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, AÜSBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996, ss. 264-275; Zekeriyâ Güler, "Vesîle ve Tevessül Hadislerinin Kaynak Değeri", *İLAM Araştırma Dergisi*, Cilt: II, Sayı: I, Ocak-Haziran 1997, ss. 83-132.

anda bizi unutma" şeklinde dua talep etmesi ve Hz. Ömer'in Hz. Peygamber'in tavsiyesine uyarak Üveys el-Karanî'den kendisi için dua etmesini istemesi²⁶ müminlerin birbirlerini vesîle edinebileceklerini gösterir.

III-Vesîle ve Tevessülle İlgili Görüşler

İslâm bilginleri tevessül konusunda farklı görüşler taşımakla birlikte, şu üç çeşit vesîle anlayışını kabul ederler: Birincisi, Allah'ın güzel isim ve sıfatları, ikincisi salih ameller, üçüncüsü ise, takvâ sahibi iyilerin duasıdır. Bu tür vesîlelerle ilgili olarak hem Kur'ân'da hem de hadislerde örnekler ve tavsiyeler bulunmaktadır. Bunların dışındaki tevessül tarzları ise, tartışmalı bir konumdadır. Bu çeşit tevessülü kabul edenler konuya tasavvufî açıdan, kabul etmeyenler ise itikad noktasından yaklaşmaktadırlar.

Şahıslarla yani zatla yapılan tevessül anlayışı farklı yorumlamalara rağmen her iki grup tarafından kabul görmüştür. Kabirdeki ölülerin ruhlarını vesîle edinmek ise, en sert tartışmaların meydana gelmesine yol açmıştır. Bunun temelinde de tevhid anlayışının zarar göreceği, şirke düşüleceği endişesi bulunmaktadır. Bununla birlikte tevessül konusunda en yaygın anlayış, başta peygamberler olmak üzere daha önce ölen şehidlerin, velilerin ve takvâ sahibi kişilerin ruhâniyetinden fayda beklemedir. Bu da kendisine hürmet ve sevgi beslenen kişilerin kabirlerini ziyaret sırasında, ziyaretçinin davranışlarını ifrat noktasına vardırabilmektedir. Bunlar, ruhun ölümsüzlüğünü ileri sürerek, düşüncelerini ve yaptıkları hareketleri desteklemek için âyet ve hadislerden delil getirmeye çalışırlar. Ölmüş insanların ruhlarını vesîle edinerek yardım sağlama düşüncesini kabul etmeyenler de ilgili âyet ve hadislerden hareket ederek onların ruhaniyetinden faydalanmayı doğru bulmazlar. Onlara göre peygamberler, şehidler ve salih kişilerin Allah katında özel bir hayat yaşadıkları kabul edilse bile, bu onların tasarrufta bulunacağı anlamına gelmez. Zira ölen insanların dünya ile bağları kesilmiştir.

A. Sûfîlerin Vesîle ve Tevessül Anlayışı

İslâm tasavvufunun sistemleştiği III-V/IX-XI. yüzyıllarda, sûfîler Allah'a yakınlık için salih amelleri tavsiye ederler, kendileri de bunları yaparlardı. Allah ile kul arasına vasıtalar koymayı, Allah'tan uzaklığın bir belirtisi sayarlardı.²⁷ Kulun

²⁶ Müslim, *Sabih*, Fedâilü's-sahabe, 223, 225.

²⁷ Ebu Nasr es-Serrâc, *El-Luma' fi İlmi't-Tasavvuf*, Kahire 1960, ss. 84-85; çev.: H. Kâmil Yılmaz, *El-Luma', İslâm Tasavvufu*, İstanbul 1996, ss. 54-55; Abdülkerim Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi*, hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, ss. 438-439.

Allah'a yakınlığı, O'na iman ederek ihsanına ve lütfuna yakın olmak demektir. Allah'ın kuluna yakınlığı ise, kulun ilim ve irfan sahibi olmasıdır. Şeyh mürid ilişkisinde göze çarpan husus, müridin Allah'ın murakabesi altında bulunduğu şurunun canlı tutulmasıdır.²⁸ Ancak Seriyî-i Sakatî'nin üstadı Maruf Kerhî bir gün kendisine; "*Bir şeye ihtiyacın olduğu zaman benim adıma yemin ederek onu Allah Teâlâ'dan iste*" demiştir.²⁹ Bu söz, daha sonraki yüzyıllarda sûfî çevrelerde şeyhin vesile edilebileceği konusunda delil olarak kullanılmıştır.

Kur'ân'da "*Biz ona şah damarından daha yakınız*"³⁰ şeklinde ifadesini bulan Allah'ın yakınlığını, sûfilere önde gelenlerinden Seriyî-i Sakatî (251/865) itaat olarak değerlendirirken, Ruveym (303-/915) araya giren engelleri kaldırmak şeklinde ifade eder.³¹ Cüneyd-i Bağdadî (297/909)'ye göre ise; Allah'ın kullarına yakınlığı, onların kâlpelerinin kendisine yakınlığı ölçüsündedir.³²

Endülüs tasavvuf düşüncesinin ilk temsilcilerinden olan Muhammed İbn Meserre (319/931)'nin bu konudaki düşünceleri, o dönemdeki tevessül anlayışını yansıması açısından dikkat çekicidir. İbn Meserre'ye göre Allah'a yakın olmayı, O'ndan uzaklaşarak istemek en büyük ve en kalın perdedir. Allah kendisine şah damarından daha yakın iken, O'nun dışında bir sebep arayan O'ndan uzaklaşmış olur. Allah'ı zikredenler, yalvarıp yakaranlar, O'nu sevme konusunda tevessülden uzak dururlar. Allah'tan başkasını vesile edinmek insanı O'na ulaşturmaz. Zira Allah ile kul arasında Allah'ı bilmemek ve O'nu tanımamak dışında hiçbir mesafe yoktur. Allah kendisini bildirdiği şekilde tanınmalıdır. Allah'tan uzaklaşma, O'nu bilmemenin, mesafeleri geçip talebi görmek ise niyeti bozmanın bir cezasıdır. Zira Allah'tan uzaklık, kullara verilen en büyük cezadır.³³

III-IV/IX-X. yüzyıldaki tasavvuf düşüncesine göre Allah'a yakınlık anlamındaki vesile, Allah'a tâat, ilim ve irfan sahibi olmak, Allah ile kulların aralarında bulunan engelleri kaldırmak şeklinde özetlenebilir. Nitekim Ebu Tâlib Mekkî (386/996) vesileden maksadın kurb makamında olmak olduğunu belirtmiştir. Ona göre halkın Allah'a en yakın olanı, Allah katında en üstün ve Allah hakkında marifeti en fazla olanıdır.³⁴

28 Kuşeyrî, *Risâle*, ss. 214-215.

29 *Aynı eser*, s. 15; *Aynı eser*, Türkçe çeviri, s. 116; Ferideddin Attâr, *Tezkiretü'l-Evlîyâ*, hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1991, s. 353.

30 Kaf suresi, 50/16.

31 Ebu Bekir Kelâbâzî, *Doğuş Devrinde Tasavvuf, Ta'arruf*, hazırlayan: Süleyman Uludağ, İstanbul 1992, s. 159.

32 Serrâc, *el'Luma'*, s. 85.

33 M. Necmeddin Bardakçı, "*Ebu Abdullah Muhammed İbn Abdullah İbn Meserre'nin Tasavvufî Düşünce Tarihindeki Yeri ve El-Müntekâ min Kelâmı Eblî't-Tükâ Adlı Eseri*", SDÜSBE. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Isparta 1998, ekler kısmı, 68a-68b. Bu doktora tezi İnsan Yayınları tarafından "*Müttakilerin Yolu*" adıyla yayınlanmıştır. İstanbul 1999.

34 Ebu Tâlib Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb*, (I-II), Mısır 1310, c. I, s. 83.

Tarikatların ortaya çıktığı, VI-VII/XII-XIII. yüzyıllarda pîrlerin ve şeyhlerin Allah'a yaklaşmak için vasıta kabul edildiği görülür. Onlara göre irşad makamındaki şeyhin diri ya da ölmüş olması arasında fark yoktur. Nitekim Nakşibendîye tarikatının kurucusu Muhammed Bahâeddin Nakşibend (791/1389)'in irşadını Abdülhâlık Gucdüvânî (617-1220-1221)'nin ruhaniyeti ile, üveysî olarak tamamladığı belirtilir.³⁵ Üveysîlik; ya doğrudan Hz. Peygamber'in rûhu ve maneviyatı tarafından terbiye edilen veliyi; ya da daha önce yaşamış ve ölmüş bir müridin ruhaniyetinden feyz alıp bunlarla kâlbî bir irtibat kurarak ona ait hâlin kendisine de geçeceğine inanmayı ifade etmektedir.³⁶

Tarikatlar arasında Mâide suresinin otuz beşinci âyetinde geçen "*Ona yaklaşılmaya vesîle arayın*" ilâhî emrindeki vesîlenin umûmî, râbîtanın da vesîlenin bir çeşidi olduğu anlayışı yaygındır.³⁷ Mutasavvıflar bu âyetteki "vesîle"yi mürid olarak da yorumlamışlardır.³⁸ Süfîler şeyh ve müridlerin vesîle edinilmesini ve onlara rabîta yapılmasını tasavvufa yeni giren mübtedîler ile sâlikler için uygun görürlerken; tasavvufî makamları aşarak Allah Teâlâ'ya kurbîyet sağlayanların buna ihtiyaçları olmadığını söylerler. Zira vesîle edinmekten maksat Allah'a yakın olmaya çalışmaktır. Allah'a yakınlık sağlayanların Allah ile aralarında herhangi bir vasıtaya, aracıya ihtiyaçları kalmaz.

Nakşibendîye şeyhlerinden Mevlâna Yakub Çerhî ((847/1443)'nin anlattığı bir olay konuya açıklık getirmesi bakımından zikredilmeye değer: "*Medine'de bir âlim görmüştüm. Şunu söylüyordu: Allah Kur'ân'da "Bugün sizin dininizi ikmâl ettim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım"*³⁹ buyuruyor. Bundan anlaşıldığına göre Kitap ve Sünnet ile amel kâfidir, insanın şeybe neden ihtiyacı olsun?) Bu sözü Bahaeddin Nakşibend'e söyledim. Beni dinledi ve; (çok güzel söylemiş) dedi."⁴⁰

Kur'ân ve Sünnet'i anlayan ve hayatlarına mihver yapan insanlar için herhangi bir vasıta veya aracıya ihtiyaç bulunmamaktadır. Bu sebeple Kur'ân ve Sünnet'in rehberliğinde akıl ve düşüncelerini kullanarak kendi rotalarını çizebilirler. Bu sözlerle gerçek şeyhler, hakiki âlimlerin haklarını teslim etmektedirler.

Nitekim Celvetîye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî (948-1038/1543-1623) de şeyhlerin görevinin Kur'ân ve Sünnet'in anlaşılmasını sağla-

35 Abdülmecid Hânî, *el-Hadâiku'l-Verdîyye*, çev.: Abdülkadir Akçiçek, İstanbul 1986, s. 535.

36 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1995, s. 549; Ethem Cebecioglu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara 1997, s. 737.

37 Yaşar Nuri Öztürk, *Muhammed Tefîk Bosnevî*, İstanbul 1981, s. 100; Aynı müellif, *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, İstanbul 1982, s. 79; İrfan Gündüz, *Ahmed Ziyâeddin Gümüşhânevî*, İstanbul 1984, s. 281; aynı müellif, "Tasavvufî bir Terim Olarak Rabîta," *MÜİF Dergisi*, sayı: 7-8-9-10, İstanbul 1995, s. 263.

38 Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul 1983, s. 218.

39 Mâide suresi, 5/3.

40 Yaşar Nuri Öztürk, *Tarih Boyunca Tasavvufî Düşünce*, İstanbul 1974, s. 303.

mak olduğunu vurgular. O, "*Hakk'a vüsûl Hz. Peygamber eliyledir. Şeyhin kemalî odur ki, müridi Cenâb-ı şeriflerine îsal eder*" diyerek şeyhi, Hz. Peygamber ile sâlik arasında bir vasıta kabul etmekte, tarikata girenlerin bir mürşid-i kâmilin terbiyesi ile arzuladıkları Allah'a yakınlık mertebelerine ulaşabileceklerini söylemektedir.⁴¹ Şeyhin görevi, müridi kurbiyet makamına ulaştırdıktan sonra biter. Şeyh, Allah ile sâlik arasından çıkar.

Şeyhin, müridler ile Allah arasında gaye değil vasıta olduğunu anlatan bir çok haber vardır. Nakşibendiyye tarikatı şeyhlerinden Ebu'l-Hasan Harkânî (424-425/1033)'nin müridlerine tavsiye ettiği şu davranış, bunlardan sadece biridir. Seyahate çıkmak isteyen bazı kimseler Ebu'l-Hasan Harkânî'den yoldaki tehlikelerden kendilerini koruyacak bir dua öğretmesini rica ettiklerinde Harkânî şöyle dedi: "*Her hangi bir talibsizliğe uğrarsanız adımı zikredin.*" Bu cevap onların hoşuna gitmedi. Bununla birlikte yola çıktılar ve seyahat sırasında şakîlerin saldırısına uğradılar. İçlerinden birisi velînin adını andı ve şakîlerin büyük şaşkınlığını çekecek bir tarzda gözden kayboldu. Şakîler onun ne devesini, ne de ticarî eşyasını bulabildiler. Ötekiler ise bütün elbise ve mallarını kapturdular. Ülkelerine döndüklerinde şeyhten bu sırrı açıklamasını rica ederek şöyle dediler: "*Hepimiz Allah'a yalvardık, yakardık, ama sesimizi duyuramadık. Senin adını anan kimse ise soyguncuların gözleri önünde kayboldu.*" Şeyh de bunun üzerine şunları söyledi: "*Siz Allah'a şeklen yalvarıyorsunuz. Oysa ben, O'nu gerçekten anıyorum. Bundan dolayı siz beni anar ve ben de sizin adınıza Allah'ı anarsam, dualarınız kabul olur.*"⁴²

Mevlâna Celâleddin-i Rûmî (604-672/1207-1273)'nin Allah'a yakınlık için bir vesîleye ihtiyaç duyulduğunu, kılavuzsuz yola çıkanların iki günlük yolu ancak yüz yılda aşabileceklerini, Allah'ın kalemi ilim öğrenmeye vasıta olarak yarattığını ifade eden beyitleri şöyledir:

"Kılavuzsuz yola gidene iki günlük yol, yüz yıllık yol olur.

Kâbe'ye delilsiz giden bu başı dönmüş zavallılar gibi zillete düşer.

Ustaya müracaat etmeksizin bir sanat tutan kişi şebre de alay mevzuu olur, köye de!

Doğuda da, batıda da anasız, babasız bir insan doğması pek nâdirdir.

Bir işe girişen, çalışan kişi mal kazanır. Ama nâdir olarak bir adam bir hazine bulabilir.

Fakat nerde bir Mustafa ki cismi can olsun da "Er-rahman, Allemel-Kur'ân-Rahman, ona Kur'ânı öğretti" sırrına ersin.

41 H. Kâmil Yılmaz, *Azîz Mahmud Hüdâyî*, İstanbul 1990, ss. 198-199.

42 Reynold A. Nicholson, *İslâm Süfîleri*, çev.: M. Dağ, K. Işık, R. Fıçlalı, A. Şener, R. Ayas, İ. Kayaoğlu, Ankara 1978, s. 116.

*Ten ehlinin bepsi kalemlle, okuyup yazmakla öğrenir, öğretir. Tanrı, kereminin bolluğuyla kalemi, öğretiş ve öğrenişe vasıta halk etmiştir.*⁴³

Rabıtayı vesilenin bir çeşidi olarak kabul eden Nakşibendiye şeyhlerinden Ubeydullah Ahrâr (895/1490)'ın müridi Nureddin Taşkendi, namaz dahil her zaman gönlünü şeyhine rabıtanı ayıramazdı. Müridlerden biri kendisine: *"Namazda bu türlü bağlantı küfür olabilir. İlk tekbiri aldıktan sonra selâm verinceye kadar ona rabıta işini bırak. Namazdan sonra yine bu işe devam edersin"* der. Bu söz Şeyh Ubeydullah Ahrâr'a ulaştığı zaman konuya açıklık getirmek için şöyle dedi: *"Namaz kılan kimsenin kâlbine at gelir, köle gelir, daha başka şeyler de gelir; ama kâfir olmaz. Peki, kâlbini bir mümine bağlayan niye kâfir olsun."*⁴⁴

"Ya Rasulallah! Benim için dua et ve bana şefa'at et de şu musibetten kurtulayım" şeklinde bir tevessülün mümkün olduğu, ancak *"Ya Rasulallah! Beni kurtar"* diye yapılacak bir isteğin sahibini şirke götürebileceği endişesiyle uygun olmadığı vurgulanır.⁴⁵ Ancak tasavvufî düşüncedeki "vahdet-i vücûd" anlayışında "İnsan-ı Kâmil" in Allah'ın kemâl sıfatları ile muttasıf ve Hak mazharı olduğu için, ruhânî bir tasarrufa sahip olduğu kabul edilir. Bununla beraber gerçek tasarruf eden Allah Teâlâ'dır. İnsan-ı Kâmil bu tasarrufun sadece bir görüntüsüdür. Derviş veya mürid İnsan-ı Kâmil olarak gördüğü şeyhinden veya tarikat pîrlerinden bu şekilde; yani *"Ya şeyh! Beni kurtar"* diye medet beklerse isteğini Allah'a arzemiş sayılır. Hareket noktası böyle olunca dînî bir tehlikenin olmadığı sonucuna varıldığı belirtilir.⁴⁶

Diğer taraftan mutasavvıf olmadıkları hâlde tevessülü kabul eden bir çok âlimin varlığı da gözlerden uzak tutulmamalıdır. Bu âlimlerin düşüncelerini, bu konudaki âyet ve hadislerin yorumu sırasında açıkladıkları görülür. Buhârî'yi şerh eden Aynî ve İbn Hacer gibi âlimlerin kanaati şöyledir: Hz. Peygamber'in hadisleri ile Hz. Ömer'in söz ve uygulamalarından anlaşıldığına göre, Müslümanlar Rasulullah'ın sağlığında onu vesile edinerek Allah Teâlâ'dan yağmur ve şifa istemişler; Hz. Peygamber'in vefatından sonra ise Ehl-i Beyt'i vesile yaparak yağmur duasına çıkmışlardır.⁴⁷

43 Mevlâna, *Mesnevî*, çeviren: Veled İzbudak, (gözden geçiren: Abdülbâki Gölpinarlı), İstanbul 1990, c. III, ss. 47, 588-594.

44 Hânî, *el-Hedâik*, s. 697.

45 H. Kâmil Yılmaz, *Anabâtlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, İstanbul 1994, ss. 343-344; Aynı müellif, *Tasavvuf Meseleleri*, İstanbul 1997, ss. 245-246.

46 Yılmaz, *Anabâtlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, ss. 343-344; ayrıca bkz. İsmail Çetin, *"Teveşül"*, Isparta 1992; Bir heyet tarafından hazırlanan *"Kur'ân ve Sünnet Işığında Rabıta ve Teveşül"*, İstanbul 1994.

47 Aynî, *Umdetü'l-Kârî*, c. VII, s. 24; İbn Hacer, *Fetbu'l-Bârî*, c. II, s. 179.

Şevkânî ise bu hadislerin, salih kimselerle ve Ehl-i Beytle vesîle olunabileceğinin müstehaplığına delil olduğunu söyler ve şunu ekler: “Hz. Ömer kendisi sahabe arasında faziletli bir kişi olduğu hâlde tevazusu gereği ve Hz. Abbas’ın Hz. Peygamber yanındaki konumunu iyi bildiği için, onu kendisine tercih etmiştir. Bu davranış bir çok kere tekrar edilmiştir.”⁴⁸

Nevevî, müslümanlar hakkında dua etmenin faziletini anlatırken; “Bir kimse- nin kendisi veya bir topluluk hakkında yabut bir cemaatin başka bir cemaat hakkında dua etmesi uygundur ve yapılan dualar makbuldür” demektedir. Hz. Ömer, Rasulullah’tan umre ziyareti için izin istediği zaman Hz. Peygamber kendisine izin vermiş ve: “Ey kardeşim, duanda bizi unutma” buyurmuştur.⁴⁹

Bunların düşüncesine göre Hz. Peygamber’in sağlığında ve vefatından sonra onu vesîle edinmek caizdir. Hz. Peygamber ile tevessül edildiği gibi, diğer peygamberler ve salih kimselerle de tevessül edilebilir. Onlar, işleri yapan, yaratan, tesir eden değil, sadece vesîledir. Onlar Allah’ın dostları ve sevgilileri olduğu için kendilerinden bereketlenilir. Tevessülün yalnız dirilerden yapılacağını söyleyip, ölmüş kimselerin vesîle edinilemeyeceğini iddia edenler yanılmaktadır. Zira bu, Allah’ın yaratma sıfatına sınırlama getirmektir. Ne dirilerin, ne de ölülerin bir şey yaratılmasında veya yok edilmesinde hiçbir tesiri yoktur.⁵⁰ “Ona vesîle arayın” âyetinde meful bulunmadığı için, Allah’a yakınlığa vesîle olan her türlü salih amel ile iyi insanlardan, diri ya da ölü her şahıs vesîle olabilir.⁵¹

Bunlara ilâve olarak her çeşit vesîleyi kabul edenlere göre, Hz. Ömer’in Rasulullah’ın ruhâniyeti ile değil de, Hz. Abbas ile yağmur duasına çıkıp onu vesîle edinmesini, ölülerle tevessül olunamayacağına delil olarak ileri sürmek doğru değildir. Hz. Ömer’in “Biz Peygamberimiz ile sana tevessül ederdik” ifadesi sahabenin Hz. Peygamber ile tevessülde bulduklarını göstermektedir. Peygamber ile tevessülü, onun hayatı ile sınırlandırmak pek tutarlı görülmemektedir. Onların anlayışına göre Hz. Ömer’in bu davranışından çıkarılan sonuçlar şöyle sıralanabilir:

1. Rasulullah ile tevessül edildiği gibi, ümmetinden salih kişilerle de tevessül edilebilir.

2. Hz. Abbas ile tevessül, Hz. Peygamber ile tevessül gibidir. Çünkü Hz. Ömer, Hz. Abbas’ın adını anmadan “Biz, Senin Nebî’nin amcası ile tevessül ediyoruz” diyerek Rasulullah’ın şerefini yükseltmiştir.

3. Hz. Ömer’in Hz. Abbas ile yağmur duasına çıkması, Hz. Peygamber’in hiçbir sözü işitmeyen bir ölü olmasından ve Allah katında bir itibarının olmamasından değil, Peygamber’le caiz olduğu gibi onun bir yakınıyla da tevessülün caiz

48 Şevkânî, *Neylû'l-Evtâr*, c. IV, s. 9.

49 Muhyiddin Nevevî, *Şerbu Müslim*, (*İrşâdû's-Sârif* nin kenarında) Bulak 1304 h., c. X, s. 160.

50 Abdül-Kerim Muhammed el-Müderri, *Nûru'l-İslâm*, İstanbul 1985, ss. 134-135.

51 Aynı eser, s. 99.

olduğunu göstermeye yöneliktir.

4. Şayet Hz. Ömer Rasulullah'ın ravzasına varıp yağmur duasında bulunsa ve yağmur da yağmasaydı, bu durum, iman kâlpilerine tam olarak yerleşmemiş za-yıf müslümanların itikatlarında bir endişe ve vesveseye sebep olabilirdi.

5. Hz. Ömer bu davranışıyla, insanların "Allah'a vesîle edin" âyetini sadece salih amellerle sınırlandırmalarını önleyip, diğer tevessül çeşitlerini de onlara öğ-retmek istemiştir.

6. Hz. Ömer, Hz. Abbas ile tevessülü ve ona saygı göstermeyi Hz. Peygamber'e bağlılığın bir göstergesi olarak görmüştür.⁵²

Bu düşüncüyü savunanlara göre, Hz. Muhammed'in şefaati umûmîdir ve inananların cehennemden çıkmalarına vesîledir. Çünkü Allah Teâlâ'nın "Kendine ve müminlere istiğfar et"⁵³ âyeti buna delildir. Şefaatin olmadığına dair ileri sürülen "O günde hiç kimseden şefaahat kabul edilmez"⁵⁴ ve "Artık o şefaahatçilerin şefâati onlara fayda vermez"⁵⁵ âyetleri ise, kâfirlere şefaatin fayda vermeyeceğini ifade etmektedir.⁵⁶

Hz. Peygamber'in akrabalarını toplayıp, kendilerine faydasının dokunmaya-çağını söylemesi, şefaatin olmayacağına delil olamaz. Rasulullah bu sözü ile kızını ve diğer akrabalarını ibadete teşvik ederek, derecelerini yükseltmelerini arzu etmiştir.⁵⁷ Böylece O, diğer insanların da umûmî şefaate güvenerek günah iş-lemelerine engel olmayı istemiştir.

B. Tevessülü Kabul Etmeyenler

Bu gruptakilerin tevessülü ikiye ayırıp bir kısmını kabul edip, diğer kısmını reddettikleri görülür. Onlar salih amellerle ve takvâ sahibi iyi kişilerle yapılan tevessüle sıcak bakmışlar, ancak ölümlerle yapılan tevessül anlayışına karşı çıkarak bunu Allah'a şirk koşma olarak nitelendirmişlerdir.

Salih ameller ve iyi şahısların duaları Allah'a yakınlığa vesîle olmakla beraber, insanlar ve özellikle ölümler vesîle olamazlar. Zira ölümlerin dünya ile ilgileri kesildiği için her hangi bir tasarrufları söz konusu değildir. Kendisine faydası olmayan bir ölünün başkalarına nasıl faydası olabilir? Bu düşüncenin en önemli temsilcileri İbn Teymiyye ile talebesi İbn Kayyım el-Cevziyye'dir. Bu şahıslar ve bunların görüşünde olan bazı bilginler düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

52 e-Müdderris, *Nûru'l-İslâm*, s. 110.

53 Muhammed suresi, 47/19.

54 Bakara suresi, 2/48.

55 Müddessir suresi, 74/48.

56 Sâduddin Teftezânî, *Şerhu'l-Makâsîd*, Beyrut 1989, s. 157.

57 el-Müdderris, *a.g.e.*, s. 288.

Mâide suresinin otuz beşinci âyetinde geçen "Allah'a vesîle arayın" emr-i ilâhîsinden maksat, Allah'a iman ve O'na itaattir. Dua ve ibadetlerle tevessül edilebileceği gibi, peygamberlerin ve salih kişilerin başkaları için yapacakları dualar da makbuldür. Çünkü sahabe Hz. Peygamber'i, onun dua ve şefaatinin vesîle edinmişlerdir.⁵⁸

İbn Teymiyye (662-729/1263-1328)'ye göre tevessül üç manayı içine alır: Bunlar, Allah'a yakınlık için Peygamberi ve O'na itaati vesîle edinmek, Rasulül-lah'ın dua ve şefâatini vesîle edinmek ve Allah'a zâtu için yemin vermek, zâtu ile istemek şeklindedir. Ancak üçüncü şık sahabe tarafından uygulanmamıştır.⁵⁹

Ona göre, salih amelleri vesîle edinmek mağara hadisinde geçtiği üzere meşrûdür.⁶⁰ Din ehli ve salih kimselerle yağmur duasına çıkmak, onları vesîle edinmek müstehaptır. Hele bu insanlar Ehl-i Beyt'ten olursa daha güzel, daha iyi olur.⁶¹ Diğer taraftan Hz. Ömer'in Rasulullah'ın amcası ile Allah'a tevessülü de meşrû bir tevessüldür.⁶² Rasulullah'ın sağlığında veya vefatından sonra onu vesîle edinmek müsavidir denilecek olursa; birinci kısım sahabenin hayatında vuku bulmuş, ikinci kısım ise sahabe tarafından yapılmamıştır.⁶³ Sahabe Hz. Peygamber'in sağlığında her konuda kendilerine dua etmesini isterken, vefatından sonra kabrine gidip onu vesîle edinmemiş, problemlerine çözüm getirmesini beklememiştir.⁶⁴

İbn Teymiyye, yaratılmışı araya koyarak "senden falanca hakkı için şunu istiyorum" şeklindeki bir dua ve isteğin hiç bir anlamı olmadığını ifade eder. Bu şekilde davranan bir kişi Rabbine dua etmemiş olur.⁶⁵ Ona göre, kim Allah'ın dışında bir şeyle ihtiyacını gidermeye, ya da sıkıntıdan kurtulmaya çalışırsa, onun sevgisi yöneldiği şeye olur. Kim kendisi ile Allah arasına araçlar koyup, onlara bel bağlayıp dua eder ve onlardan bir şey isterse icma' ile kâfir olur.⁶⁶

58 Takıyyuddin Ahmed İbn Teymiyye, *Kâide Celile fi't-Teveşşül ve'l-Vesîle*, Kahire 1374 h., ss. 5-6; el-Elbânî, *Teveşşül*, ss. 43-72.

59 İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 13. İbn Teymiyye'nin düşünce sistemi "Selefîlik" olduğu için İslâm'ın ilk asırlarına daha fazla değer verir. Bu bağlamda ilk süfilerden övgüyle söz eder ve onları selef-i salih ve ulemâ-i din olarak tanıtır. Bununla birlikte tenkit etmekten de geri durmaz. İbn Teymiyye'nin tasavvufî görüşleri için şu çalışmalara bakılabilir: Süleyman Uludağ, "Tasavvuf Karşıtı Akımlar ve İbn Teymiyye'nin Tasavvuf Felsefesi", *İslâmîyât*, Cilt: 2, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 1999, ss. 39-66; Mustafa Kara, *İbn Teymiyye'ye Göre İbn Arabî*, Bursa 1980, Asistanlık tezi.

60 İbn Teymiyye, *a.g.e.*, s. 125.

61 Aynı eser, s. 129.

62 Aynı eser, s. 65.

63 Aynı eser, s. 137.

64 el-Elbânî, *a.g.e.*, ss. 80-82.

65 İbn Teymiyye, *Sırat-ı Müstakîm*, çeviren: Salih Uçan, İstanbul 1991, ss. 306-307; el-Elbânî, *a.g.e.*, ss. 91-92.

66 Abdurrahman b. Hasan Ali eş-Şeyh, *Fetbu'l-Mecid Şerbu Kitabu'l-Tevhid*, Rabat trz. s. 120.

İbn Kayyım el-Cevziyye ise, ölümlerden ihtiyaçların giderilmesini istemenin veya onlarla Allah'tan bir şey dilemenin yahut onlara teveccüh etmenin şirk olduğu görüşündedir. Şeyh Sun'ullah el-Hanefî'ye göre de; şeyhlerin diri ya da ölü iken tasarrufta bulunacağına inanmak küfrün habercisidir ve itikada aykındır.⁶⁷

Bu görüşte olanlara göre, sūfilerin ölümlerin tasarrufta bulunabileceğine dair söyledikleri sözlerin aslı yoktur. Zira onlar ölüdür. Ruhları bağlanmış, amelleri kesilmiştir. Amellerinde artma veya eksilme söz konusu değildir. Kendisine faydası olmayan bir ölünün başkalarına nasıl faydası olabilir? Bunun kerâmet cin-sinden olduğunu söylemek ise mugalata-dır. Kerâmet, Allah'ın velisine ikram ettiği bir lütuf ve ihsandır. Kulun bunda hiçbir müdahalesi yoktur.⁶⁸

Onlara göre, Kur'ân'da ve hadislerde bununla ilgili bir çok delil vardır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: *"Hiç kimseden şefaât kabul olunmaz,"*⁶⁹ *"Artık şefaâtçilerin şefaati onlara fayda vermez."*⁷⁰

Hız Peygamber de *"Yakın akrabalarını uyar"*⁷¹ âyeti nazil olduğunda akrabalarını toplamış ve; *"Ey Hâşimoğulları! Kendinizi ateşten koruyun. Ey Abdülmuttalib oğulları! Kendinizi ateşten koruyun. Ey Fâtıma! Kendini cebennem ateşinden koru. Zira ben sizin için Allah'ın rahmetinin dışında bir şey yapmaya mâlik değilim."*⁷² buyurmuştur.

Bu gruptaki âlimlerden bir kısmı, âyet ve hadislerden anlaşıldığı üzere, kendisiyle Allah'a yaklaşılacak ibadet ve taatlar ile peygamber ve salih kişilerin dışında vesîle olmaz derken, bir kısmı da insanlarla Allah'a tevessül düşüncesi yanlış ve sapıklıktır, sağlam bir iman olduktan sonra başka insanlara ihtiyaç yoktur, insanların vesîle olacağını zannedenler, akıllarını vehimlere ve bâtil düşüncelere teslim etmişler, bid'atlara dalmışlar, şeyhlerini vesîle edinme bid'atini işleyerek ve onları Allah'a yakınlık vesîlesi zannederek sapıklığa düşmüşlerdir,⁷³ kanaatini taşımaktadır. Bunların, tevessül anlayışına daha ziyade inanç noktasından yaklaşıkları görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Allah Teâlâ her şeyin tek yaratıcısı, idarecisi ve yok edicisidir. Âlemlerin yaratılma sebebi olan Hz. Muhammed (sav) de dahil hiçbir peygamberin veya onların ümmetlerinden hiçbir şahsın bu konuda yetkisi yoktur. İnsan kendisine ve-

67 Ali eş-Şeyh, *Fethu'l-Mecid*, s. 179.

68 *Aynı eser*, ss. 180-181, 216.

69 Bakara suresi, 2/48.

70 Müddessir suresi, 74/48.

71 Şuarâ suresi, 26/214.

72 Nevevî, *Şerhu Müslim*, c. II, ss. 181-182.

73 Ebu'l-Vefâ Muhammed Derviş, *el-Vesîle*, Mısır trz.: (özetlenerek), ss. 25, 47, 51, 85.

rilen aklın sınırları çerçevesinde ve imanın nurlarıyla yaratıcısını sıfatları, filleri ve tecellileri ile tanıyabilir. Allah'ı tanıyan O'na kullukta ve yakınlıkta başkasını vesîle edinmez. Allah'a, O'nu görüyormuş gibi ibadet etme, sorumluluk bilinciy-le davranışlarına yön verme şuuruna henüz eremeyenler ise, bu hâle kavuşuncaya kadar bir takım şeyleri vesîle edinirler. Bu durum, yüzme sporunu öğrenmeye çalışan bir sporcunun antrenöre olan ihtiyacına benzetilebilir. Yüzmeyi en ince ayrıntısına kadar öğrenen bir yüzücü başkasına ihtiyaç duymaz.

Salih amellerle, tâat ve ibadetle Allah'a yakınlaşma konusunda sûfîler ile onların dışındakiler arasında genel anlamda bir görüş ayrılığı yoktur. Bunların, Allah'a vesîle edinilmesini kabul etmektedirler. Salih zat denilen gönül sultanları ile tevessülü, âlimlerden büyük bir çoğunluk kabul ederken, bazı âlimler tevessül anlayışının çarpıtılarak tevhid düşüncesinin zarar görmesi endişesiyle, şahısların vesîle edinilmesini reddetmektedirler. Ancak vasita ile gayeyi birbirine karıştırmadan salih amelleri ve takvâ sahibi şahısları vesîle ederek Allah'a yaklaşmak ve rızasını kazanmak konusunda görüş birliği sağlandığını söylemek mümkündür.

Ahirete irtihâl etmiş kimselerin vesîle edilmesi en tartışmalı konudur. Bir kısım bilginler, özellikle selefî ekole mensup olan İbn Teymiyye, İbn Kayyım vb. âlimler ve onların takipçileri, vesîle ile vasitayı amaç haline getiren uygulamaları gördüklerinde, bunlara engel olmak düşüncesiyle bu tür vesîle anlayışına şiddetle karşı çıkıp, böyle davrananları kâfirlikle itham etme noktasına gelmişlerdir. Onlar bunu söylerken sahabenin böyle bir davranışta bulunmadığı, yapılan hareketlerin bid'at olduğu noktasından hareket etmişlerdir. Kanaatimizce bu karşı çıkmalar, vesîlede vasita ile gayenin birbirine karıştırılmış, hatta vasitanın ön plana çıkarılmış uygulamaları sonucudur.

Sûfîlerin tevessül anlayışlarında ölümlerin ruhâniyetlerini vesîle edinme, özellikle VI/XII. yüzyıldan sonra görülmeye başlar. Bu döneme kadar tasavvufî düşüncede Allah ile kul arasına başka bir şeyler, araçlar koymak, Allah'tan uzaklığın belirtisi olarak anlaşılmıştır. Zamanla tasavvufî düşüncedeki duraklama ve gerilemeye ilâve olarak geleneklerin, eski din ve kültürlerin tesiriyle bu anlayışta da değişiklikler olmuştur. Önce diriler, sonra da ölümler vesîle edinilmeye başlanmıştır. Peygamberlerin, şehidlerin, velîlerin ve salih zatların ruhları ile tevessül edilebileceği görüşü yaygınlaşmıştır. Bu şahısların mezar ve türbeleri medet ümid etme mahalleri olmuştur.

İnsanlar, özellikle de sûfî çevreler bilgi seviyelerinin düşmesi, bunun sonucu olarak da Allah'ı hakıyla tanıyamamaları sebebiyle bu çeşit vasıtalar kullanmaya yönelmişlerdir. Onların bu davranışları bir tapınma olmayıp, ölümlerin makamlarının yüceliğinden faydalanma gayesine matuftur. Zira bu davranışı sergileyenlerin, psikolojik bir rahatlama hissettikleri vurgulanmıştır. Bilgi ve kültür yönü-

le geliştirildiklerinde, bu tür hareketleri terk edecekleri beklenebilir.

Kâtip Çelebi'nin bu psikolojik durumla ilgili olarak yaptığı şu değerlendirme konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır: *"Rubların beden ve kabirlerle olan ilişkisindeki incelikleri bilip tesirini kendi rubunda bisseden, buralardaki dua ve teveccübü ile diğer yerler arasında fark bulan kişi, gerekli şartlara ve kayıtlara riâyet ederek tevessülde bulunabilir. Nitekim bazı şeybler bunu yapmışlardır. Onların bu tevessülleri şirk değildir. Tevbidde dabi bir takım mertebeler vardır. Hz. İbrahim'in tevhidî saf bir tevbid idi. 'Bütün varlığınla Allah'a yönel'⁷⁴ Kur'ânî mesajını alanlar vesîleye ihtiyaç duymazlar. Kudsî kuvvete sahip olanların ekserisi böyledir. Tevbidin aşağı mertebelerinde bulunanlar hayrı elde etmek ve şerri uzaklaştırmak için bir takım rubânileri ve cismânileri sebep ve vesîle kılarlar. Vesîlede ibadet kastı olmadığı zaman şirk olmaz."⁷⁵*

Allah rızası gaye edinilerek, vasıta ile gaye birbirine karıştırılmadan yapılan ibadet ve güzel davranışlar, Hz. Peygamber'e salât ü selâm göndermek, insanı Rabb'ine yaklaştıran fiillerdir. İlgili âyet ve hadisler ile Hz. Ömer'in uygulamaları temiz, yaşayışı ile topluma örnek olmuş ilim ve irfan sahibi salih zâtlar ile de tevessülün mümkün olduğunu gösterir. Sahabenin bir davranışı yapmamış olması, onun yasak olduğuna delil değildir. Her şeyin sahabe tarafından yapılmış olmasını beklemek, İslâm kültür ve medeniyetinin zenginleşmesine sınır koymak anlamına gelir. Niyet-amel bütünlüğü sağlanarak İslâmiyet'in ruhuna uygun, tevhid ilkesine zarar vermeyen ve hurafelerden uzak olarak Allah'a yakınlık sağlamak için yapılan davranışlar her zaman ve her yerde farklı şekillerde yapılabilir. Bu telâkkî, İslâm kültürünün -daha özel olarak tasavvufun- zenginliğidir.

74 Müzzemmil suresi, 73/8.

75 Kâtip Çelebi, *Mizanu'l-Hak fi İbtiyâri'l-Ebak*, (İslâm'da Tenkid ve Tartışma Usûlü) Sadeleştirilenler: Süleyman Uludağ-Mustafa Kara, İstanbul 1990, s. 103.